

УДК 159.99

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2022.12.12>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ

Галина Радчук

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027
e-mail: galyna012345@gmail.com*

Зоряна Адамська

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027
e-mail: zoryanada@ukr.net*

Вікторія Олексюк

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027
e-mail: vita_alex@ukr.net*

Стаття присвячена теоретико-психологічному аналізу істотних відмінностей між традиційною та дистанційною освітою та виокремленню психологічних особливостей впровадження дистанційної освіти у системі вищої освіти. Обґрунтовано, що дистанційна освіта є мультимедійною формою контрольованого самостійного навчання; вона координується закладом освіти за участю педагогів у безперервному освітньому процесі, які фізично віддалені від тих, хто навчається.

Аналіз традиційної парадигми освіти дозволяє зробити висновок про те, що освіта для людини являє собою певну суму знань, умінь і навичок, де ключовою фігурою виступає педагог, його професійні знання та жорстко визначені освітні технології. Натомість дистанційна освіта орієнтується більше на індивідуальний вибір студентом технології навчання, передбачає його психологічну готовність до безперервного їх накопичення, оновлення, переробки, осмислення, іншими словами, до постійної самоосвіти, самовиховання, саморозвитку особистості, що перетворює пасивного споживача інформації на суб'єкта учбово-професійної діяльності.

Проаналізовано, що у рамках дистанційного навчання спільна діяльність педагога та студента є динамічною та взаємопов'язаною, яка спрямована на засвоєння студентом в активній учбово-професійній діяльності змісту освіти, становлення культури його життєвого самовизначення. При цьому найбільш принциповою ознакою дистанційного навчання є його інтерактивність, що дає широкі можливості для студента як суб'єкта освітнього простору. Тому в дистанційному навчанні гостро стоїть проблема спільної відповідальності за процес та результат учбово-професійної діяльності студента і викладача, а отже, і становлення студента як суб'єкта учбово-професійної діяльності.

Обґрунтовано, що впровадження дистанційного навчання вимагає зміни освітнього середовища у напрямі його гуманізації, певного рівня технічного і мультимедійного забезпечення, підвищення рівня професійної та психолого-педагогічної кваліфікації викладачів та передбачає розвиток

суб'єктних якостей студентів. Тому найбільш вдалим є поєднання очної та дистанційної форм навчання, що оптимально поєднує переваги традиційної та дистанційної освіти.

Ключові слова: дистанційна освіта, традиційна освіта, дистанційне навчання, студент, суб'єкт учбово-професійної діяльності.

Вступ. Надзвичайний стан, пов'язаний із COVID-пандемією, сприяв впровадженню дистанційного навчання в усі заклади вищої освіти, а всесвітній простір онлайн-навчання дав безмежні можливості для викладачів та студентів. Пандемія COVID-19 та пов'язані з нею карантинні обмеження продемонстрували переваги й недоліки технологій дистанційного навчання та можливостей їх застосування у закладах вищої освіти.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року зазначені кілька актуальних проблем, які тією чи іншою мірою гальмують темпи повноцінного впровадження дистанційного навчання:

– обмеженість доступу до якісної освіти окремих категорій населення (діти, які проживають у сільській місцевості, діти з особливими освітніми потребами, обдарована учнівська молодь, діти мігрантів);

– повільне здійснення гуманізації, екологізації та інформатизації системи освіти, впровадження у навчально-виховний процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій;

– низький рівень фінансово-економічного, матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення навчальних закладів; слабка мотивація суспільства та бізнесу до інвестування освіти [1].

Проте процес впровадження дистанційного навчання у вищій школі супроводжується не лише проблемами мультимедійного і технічного забезпечення, але й певними проблемами психолого-педагогічного характеру. Тому проблема психологічних особливостей впровадження дистанційного навчання в освітньому середовищі вищої школи є доволі актуальною. Зазвичай це пов'язане із сутнісними відмінностями традиційної і дистанційної освіти.

Тому **метою** статті є теоретико-психологічний аналіз істотних відмінностей між традиційною та дистанційною освітою та виокремлення психологічних особливостей впровадження дистанційної освіти у системі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Дистанційні технології навчання можна розглядати як природний етап еволюції традиційної системи освіти від дошки з крейдою до комп'ютерних навчальних систем, від книжкової бібліотеки до електронної, від звичайної до віртуальної аудиторії. Проблеми впровадження технологій дистанційного навчання вивчали як вітчизняні (Г.О. Алникіна, О.А. Бакаленко, І.С. Гродзенська, О.Ю. Комісарова, В.І. Левін, І.М. Лукашенко, О.Л. Луценко, В.М. Мазур, Є.О. Малашенко, Ю.І. Машбиць, Е.Л. Носенко, С.Л. Смульсон та ін.), так і зарубіжні вчені (Н. Dichanz, К. Harry, F. Lockwood та ін.).

Науковці зазначають, що дистанційна освіта є мультимедійною формою контрольованого самостійного навчання, що координується навчальним закладом за участю педагогів у безперервному освітньому процесі, які фізично віддалені від тих, хто навчається. Мультимедійність тут означає використання всіх доступних та значущих дидактичних елементів та технічних засобів, котрими можна донести навчальну програму, спілкуватися зі студентами, здійснювати постійне оцінювання прогресу та кінцевих результатів навчання.

У Положенні Міністерства освіти і науки України під дистанційним навчанням розуміється «індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі,

яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [2]. Дистанційне навчання є сукупністю інформаційних технологій, які забезпечують передавання студентам основного обсягу матеріалу, інтерактивну взаємодію студентів і викладачів у процесі навчання, а також оцінку їхніх знань, умінь і навичок у процесі навчання.

Особливістю дистанційного навчання, зауважує М.Л. Смульсон, є надання студентам можливості самим одержувати потрібні знання у разі використання розвинених інформаційних ресурсів, які надають сучасні інформаційні технології [3]. Інформаційні ресурси в такому разі – це бази даних і знань, комп'ютерні, в тому числі мультимедійні, навчальні і контрольні системи, відео- і аудіозаписи, електронні бібліотеки тощо.

Зрозуміло, що найбільш раціональним і поширеним технологічним підґрунтям дистанційного навчання є Інтернет. Фахівці акцентують увагу на таких психолого-педагогічних і дидактичних можливостях цієї інформаційної технології, як:

- 1) можливість надзвичайно оперативного передавання на будь-яку дистанцію інформації будь-якого обсягу і будь-якого вигляду, а саме візуальної і звукової, статичної і динамічної, текстової і графічної;
- 2) можливість оперативної зміни інформації через Інтернет зі свого робочого місця;
- 3) збереження цієї інформації в пам'яті комп'ютера протягом необхідного часу, можливість її редагування, обробки, друку тощо;
- 4) можливість інтерактивності за допомогою спеціально створеної для цієї мети мультимедійних електронних платформ та оперативного зворотного зв'язку;
- 5) можливість доступу до різноманітних джерел інформації, насамперед вебсайтів Інтернету, віддалених баз даних і робота з цією інформацією;
- 6) можливість організації онлайн-конференцій, чатів у режимі реального часу;
- 7) можливість діалогу з будь-яким партнером, підключеним до Інтернету;
- 8) можливість запиту інформації з будь-якого питання через електронні конференції;
- 9) можливість роздрукувати одержані матеріали і працювати з ними таким чином, як це найбільш зручно користувачу [3].

Тому необхідним є вільне володіння студентами технічними і програмними комп'ютерними засобами, певний рівень цифрової грамотності та навичок управління інформацією, самостійного розподілу часу тощо. Окрім того, є проблема некомпетентності деяких викладачів щодо організації дистанційної освіти з використанням нових інформаційно-комунікаційних технологій. Адже викладач, окрім дисципліни, повинен знати специфіку і методи дистанційного навчання. Є велика різниця між проведенням традиційної лекції чи семінару та організацією вебінару, спілкування в чаті тощо.

У цьому зв'язку варто обґрунтувати найбільш поширені та впливові концепції освіти, котрі втілилися у дві основні освітні парадигми: традиційну (репродуктивно-консервативну) та гуманістичну (особистісно зорієнтовану). Згідно з традиційною парадигмою, особистість у результаті освітнього процесу цілеспрямовано привласнює соціально задані (у тому числі професійні) якості. Це призводить до ігнорування внутрішнього світу особистості у разі здійснення освітнього впливу. Натомість гуманістична парадигма спрямована на виявлення творчого потенціалу особистості, її самореалізацію як власне в освітньому процесі, так і в майбутній професійній діяльності.

Ключовою фігурою традиційної освіти виступає педагог як суб'єкт навчального процесу, а учні чи студенти є об'єктами навчання, виховання та управлінської діяльності в чітко визначених та регламентованих умовах навчально-виховного процесу.

На відміну від традиційного навчання, дистанційна освіта характеризується особистісно зорієнтованим підходом та забезпечує процес становлення неповторної особистості

студента. Останні тут виступають уже як суб'єкти самоосвіти, самопізнання та самовиховання з можливістю самостійно вибирати зміст навчального матеріалу, вид і форму виконання завдань. Тож особистісно орієнтована освітня технологія, якою певною мірою є дистанційна освіта, перетворює пасивного споживача інформації на активного співрозмовника, суб'єкта навчальної взаємодії [3].

У рамках дистанційного навчання спільна діяльність педагога та студента є динамічною та взаємопов'язаною. І вона спрямована на засвоєння студентом в активній учбово-професійній діяльності змісту освіти, самовизначення особистості, становлення культури її життєдіяльності. Основними складниками цього процесу є викладання, під яким ми розуміємо діяльність викладача в процесі навчання, яка передбачає постановку мети у співпраці зі студентом та її реалізацію (повідомлення нових знань, організацію всіх процесів, пов'язаних із засвоєнням, закріпленням, застосуванням знань, перевіркою та оцінкою результатів навчання); та учіння – діяльність студента, результатом якої є знання, уміння, навички, способи діяльності, готовність до професійної діяльності [4].

Отже, аналіз традиційної парадигми освіти дозволяє зробити висновок, що освіта для людини являє собою певну суму знань, умінь і навичок, де ключовою фігурою виступає педагог, його професійні знання та жорстко визначені освітні технології. Натомість дистанційне навчання орієнтується більше на індивідуальний вибір студентом технології навчання, передбачає його психологічну готовність до безперервного їх накопичення, оновлення, переробки, осмислення, іншими словами, до постійної самоосвіти, самовиховання, саморозвитку особистості.

У традиційній освітній системі основними джерелами змісту освіти виступають підручники та навчальні посібники. Вони характеризуються статичністю, бо надруковані на папері. А в дистанційному навчанні використовуються мультимедійні, інтерактивні електронні засоби. В умовах вільного вибору часу навчання студент у змозі використовувати віртуальні наукові бібліотеки, де можна знайти інформацію на будь-яку тему. Звісно, що такий підхід дає змогу розвивати аналітичне мислення та порівнювати точки зору на проблему різних науковців.

Є.О. Малашенко акцентує увагу на зміні змісту діяльності викладача в освітньому просторі дистанційної освіти, оскільки комп'ютер та інформаційні технології не замінюють його функції, а лише трансформують [4]. Обов'язковими є навички роботи з новими інформаційними технологіями, що зумовлює необхідність отримання нових навичок та прийомів розробки змісту курсів. Перехід у нову інформаційну площину вимагає нових вимог до якості пропонованих навчальних матеріалів. Кардинально відмінним від традиційної моделі навчання є зростання ролі студента в навчальному процесі, що потребує його підтримки психолого-педагогічними засобами. Така ситуація вимагає збільшення уваги до взаємодії викладача та студента, де передбачається активна взаємодія зі студентами [4].

Дистанційна освіта дає широкі можливості для студента як суб'єкта освітнього простору. По-перше, це самостійна постановка освітніх цілей, вибір напрямів, форм і темпів навчання в різних освітніх сферах; по-друге, це збільшення обсягу доступної інформації, реалізованість доступу до світових культурних та наукових ресурсів і здобутків; по-третє, це необмежена можливість спілкування між усіма суб'єктами навчання, незалежно від їх територіального розташування [4].

Тому психологи вважають, що найбільш принциповою ознакою потенційної ефективності курсу дистанційного навчання є його інтерактивність. Інтеракція – це взаємодія і обмін, це реципрокні події, які передбачають два об'єкти і дві дії. Інтеракція сприяє як успішному навчанню, так і інтелектуальному задоволенню студентів [3]. Тому в

дистанційному навчанні гостро стоїть проблема спільної, сукупної відповідальності за процес та результат учбово-професійної діяльності студента і викладача за активної ролі студента.

О.Н. Бобокал, А.П. Шпак акцентують увагу на тому, що у процесі розгляду дистанційного навчання як діяльності, опосередкованої комп'ютерними технологіями, треба відзначити, що вона характеризується низкою психологічних особливостей порівняно з традиційними формами навчання: сприймання, осмислення і засвоєння матеріалу потребує різного часу залежно від віку, статі, професії; асиміляція нових знань у структуру особистісних смислів; фрустрація освітніх потреб особистості (соціальна дезадаптованість та психологічна нестійкість у контексті сучасних реалій життя); фрагментарність і роздільність інформації призводить до збільшення когнітивного навантаження на її сприймання; під час тривалої роботи на людину починає впливати «інформаційний шум» [5].

Тому ефективність процесу навчання у системі дистанційної освіти можлива тільки в тому разі, якщо створені всі необхідні для цього умови. Одна з таких умов – психологічна підтримка студентів, метою якої є створення сприятливого психологічного клімату під час проведення дистанційного навчання, надання допомоги слухачам у виробленні індивідуального стилю, орієнтованого на ефективне засвоєння знань у віртуальному середовищі [6].

Важливим аспектом дистанційного навчання є критерії оцінювання знань. Дистанційна освіта є переважно самостійним процесом, тому у завдання викладачів входить формування активного ставлення молоді до навчання, розвиток їхніх суб'єктних якостей. У зв'язку з цим необхідним є не тільки впровадження тестового контролю, але й оцінка ступеня самостійності та рівня активності студента. Інформаційні технології розширюють можливості діагностики рівня засвоєння інформації. Різноманітні тестові системи дозволяють індивідуалізувати процес оцінки знань, розвивати здатність до самооцінювання.

Отже, в умовах вищої освіти, що реалізується з переважним використанням дистанційних освітніх технологій, вимоги, що висуваються до розвитку суб'єктних якостей студента, особливо великі [7]. Проте, як зазначають науковці і показує педагогічна практика, суб'єктні якості студентів потребують розвитку [8].

Важливо зазначити, що проблема суб'єкта набула великого значення особливо останнім часом у зв'язку з вирішенням конкретних проблем життєдіяльності суспільства, коли соціально затребуваними стали творчі особистості зі сформованою здатністю бути суб'єктом особистісного, професійного та соціального розвитку. Внаслідок цього стає необхідною орієнтація сучасної освіти на виконання нової для неї функції – виступати середовищем розвитку суб'єкта, здатного до самовизначення та саморозвитку. Дослідження засвідчують, що ефективність освітнього процесу у вишах прямо пов'язана із суб'єктністю як студентів, так і викладачів. При цьому викладач виступає в ролі суб'єкта організації освітнього процесу, а студент – у ролі суб'єкта учбово-професійної діяльності. Однак, як показує практика, виникає реальна проблема: не всі студенти готові бути такими справжніми суб'єктами учбово-професійної діяльності та саморозвитку. У багатьох з них ще зі шкільної парти склалася впевненість, що викладач зобов'язаний їм усе переказувати і «розжовувати», тобто формується наперед задана пасивна позиція об'єкта педагогічного впливу. Утім відомо, що викладання у вищій школі нерідко перетворюється на виклад матеріалу і переказування підручників. Як педагоги, так і студенти звертають увагу на ті характеристики суб'єктів освіти, що зумовлені перш за все логікою традиційної освітньої парадигми [9].

Труднощі впровадження дистанційного навчання психологічного характеру множуються у зв'язку з такими проблемами, які, зокрема, виокремлює О.А. Бакаленко:

відсутність особистого спілкування студента з викладачем, що дає менше можливостей для обміну досвідом; емоційна збідненість, брак засобів невербального спілкування, що приводить до певних труднощів у процесі навчального спілкування; труднощі у визначенні індивідуальних можливостей студентів; неможливість у процесі дистанційного навчання опанувати навички ефективного спілкування, командної роботи тощо [10].

Тому найбільш вдалою натеper можна вважати очно-дистанційну (змішану) форму навчання, яка оптимально поєднує переваги очного та дистанційного навчання, традиційних та інноваційних технологій навчання.

Висновки. Таким чином, дистанційна освіта є мультимедійною формою контролюваного самостійного навчання, що координується закладом освіти за участю педагогів у безперервному освітньому процесі, які фізично віддалені від тих, хто навчається. Аналіз традиційної парадигми освіти дозволяє зробити висновок, що освіта для людини являє собою певну суму знань, умінь і навичок, де ключовою фігурою виступає педагог, його професійні знання та жорстко визначені освітні технології. Натомість дистанційне навчання орієнтується більше на індивідуальний вибір студентом технології навчання, передбачає його психологічну готовність до безперервного їх накопичення, оновлення, переробки, осмислення, іншими словами, до постійної самоосвіти, самовиховання, саморозвитку особистості, що перетворює пасивного споживача інформації на суб'єкта учбово-професійної діяльності.

При цьому найбільш принциповою ознакою дистанційного навчання є його інтерактивність, що дає широкі можливості для студента як суб'єкта освітнього простору. Тому у дистанційному навчанні гостро стоїть проблема спільної відповідальності за процес та результат учбово-професійної діяльності студента і викладача, а отже, і становлення студента як суб'єкта учбово-професійної діяльності.

Психологічні труднощі під час дистанційного навчання зумовлені також відсутністю особистого спілкування студента з викладачем, що значно знижує ефективність навчання та розвитку комунікативної компетентності студентів.

Таким чином, впровадження дистанційного навчання вимагає зміни освітнього середовища у напрямі його гуманізації, певного рівня технічного і мультимедійного забезпечення, підвищення рівня професійної кваліфікації викладачів та передбачає формування у студентів психологічної готовності на активне самостійне осмислене учіння, становлення студента як суб'єкта учбово-професійної діяльності. Проте умови становлення студента як суб'єкта учбово-професійної діяльності нині недостатні. Тому найбільш вдалим є поєднання очної та дистанційної форм навчання, що оптимально поєднує переваги традиційного та дистанційного навчання.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні психологічної готовності студентів до дистанційної освіти.

Список використаної літератури

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 08.12.2021).
2. Положення про дистанційне навчання : Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13> (дата звернення: 24.11.2021).
3. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія / М.Л. Смутьсон, Ю.І. Машбиць, М.І. Жалдак та ін. ; за ред. М.Л. Смутьсон. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 240 с.
4. Малашенко Е.А. Организация учебного процесса в дистанционной форме: проблемы информационной безопасности. *Актуальные вопросы повышения качества языкового*

- образования на современном этапе : материалы Международной научно-практической конференции (Минск, 21–22 дек. 2010 г.). Минск : МГЛУ, 2010. С. 93–96.
5. Шпак А., Бобокал О. Психологічні особливості взаємодії учасників дистанційного навчання в освітньому процесі. URL: <https://college.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/%D0%A8%D0%BF%D0%B0%D0%BA.pdf> (дата звернення: 30.12.2021).
 6. Лукашенко І.М., Луценко О.Л. Психологічні аспекти навчання у віртуальному середовищі. *Вісник ХНУ. Серія: «Психологія»*. № 60. 2016. Харків. С 40–43.
 7. Мазур В.М. Дистанційні освітні технології в підготовці психологів. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. 2009. Том 7. Вип. 20. Частина 2. С. 5–7.
 8. Радчук Г.К. Субъектность студента в образовательной среде высшего учебного заведения. *The 5th International scientific and practical conference “Topical issues of the development of modern science”* (January 15–17, 2020). Publishing House “ACCENT”, Sofia, Bulgaria. 2020. P. 782–791. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/01/topical-issues-of-the-development-of-modern-science_15-17.01.2020.pdf (дата звернення: 10.01.2022).
 9. Радчук Г.К. Аксіопсихологія вищої школи : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім В. Гнатюка, 2014. 380 с.
 10. Бакаленко О.А. Досвід використання технологій дистанційного навчання в процесі викладання психологічних дисциплін у технічному університеті: переваги та недоліки. *Impatto dell’innovazione sulla scienza: aspetti fondamentali e applicati : Raccolta di articoli scientifici “ΛΟΓΟΣ” con gli atti della Conferenza scientifica e pratica internazionale (T. 2)* (Verona, Italia, 26 giugno 2020). Verona : Piattaforma scientifica europea, 2020. P. 32–34.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF DISTANCE LEARNING IMPLEMENTATION FOR STUDENTS

Halyna Radchuk

*Ternopil National Volodymyr Hnatiuk Pedagogical University
2, M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46027
e-mail: galyna012345@gmail.com*

Zoriana Adamska

*Ternopil National Volodymyr Hnatiuk Pedagogical University
2, M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46027
e-mail: zoryanada@ukr.net*

Viktoria Oleksiuk

*Ternopil National Volodymyr Hnatiuk Pedagogical University
M. Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027
e-mail: vita_alex@ukr.net*

The article presents theoretical and psychological analysis of significant differences between traditional and distance education and the identification of psychological features of the introduction of distance learning in higher education. It is shown that distance education is a multimedia form of controlled independent learning, coordinated by an educational institution as a continuous educational process with participation of teachers, who are physically distant from those, who study.

The educational paradigm analysis allows us to conclude that traditional education represents a certain amount of knowledge, skills and abilities, where the key figure is a teacher, their professional knowledge and well-defined educational technologies. Distance education focuses more on the individual

choice of a learning technology made by students, on their psychological readiness for continuous accumulation of knowledge, its renewal, processing, understanding, in other words, on continuous self-education, and self-development, which turns a passive consumer of information into a subject of educational and professional activities.

It has been analysed that joint activity of teachers and students is dynamic and interconnected within a distance learning framework. Such activity is aimed at mastering content through educational and professional activities, and at formation of self-determination culture. At the same time, the most fundamental feature of distance learning is its interactivity, which provides ample opportunities for students as subjects of educational space. Therefore, there is an acute issue in distance learning reflected in joint responsibility of students and teachers for the process and result of their educational and professional activities, and, consequently, for students' development into subjects of these activities.

The article argues that implementation of distance learning requires a change in educational environment in the direction of its humanisation, a certain level of technical and multimedia support, improving the professional, psychological, and pedagogical qualification of teachers and involves development of subjective qualities in students. Therefore, a combination of full-time and distance learning would be the most successful because it optimally combines the benefits of traditional and distance education.

Key words: distance education, traditional education, distance learning, student, subject of educational and professional activity.